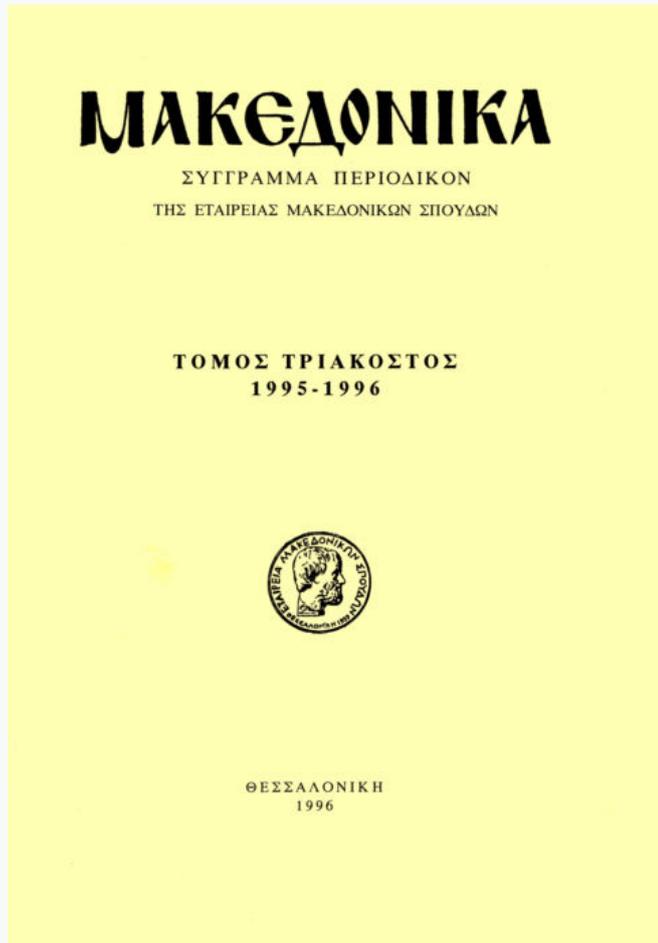

Μακεδονικά

Τόμ. 30, Αρ. 1 (1996)

Νικ. Α. Λούστα, Δημοδιδασκάλου, Η ιστορία του Νυμφαίου Νέβεσκας-Φλωρίνης

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.254](https://doi.org/10.12681/makedonika.254)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (1996). Νικ. Α. Λούστα, Δημοδιδασκάλου, Η ιστορία του Νυμφαίου Νέβεσκας-Φλωρίνης. *Μακεδονικά*, 30(1), 349-352. <https://doi.org/10.12681/makedonika.254>

των ραγιαδών της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο ιδιωτικό δίκαιο τό Κριτήριο είχε δικαιοπλαστική ιδιότητα με βάση την επιεικεία και τόν ὀρθό λόγο· τό πειθαρχικό δίκαιο τῆς Κομπανίας εἶχε προληπτικό καί σφραγιστικό χαρακτήρα καί ἀπέβλεπε σέ ἀνταπόδοση. Γενικά, γράφει ἡ κ. Δέσποινα-Εἰρήνη Τσοῦρχα-Παπαστάθη, ἡ Κομπανία ἀναδείχθηκε αὐτόνομος, αὐτοτελής καί αὐτοδίκαιος.

Τά *Παραρτήματα* καλύπτουν ἓνα μέγα μέρος τοῦ ἔργου τῆς κ. Δέσποινας-Εἰρήνης Τσοῦρχα-Παπαστάθη πρόκειται γιά διπλωματική ἐκδοση τῶν θεσπισμάτων τῆς Κομπανίας ἀπό τόν 'Ελληνικό Κώδικα 976 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς 'Ακαδημίας (παράρτημα Α΄) καί τῶν προνομακῶν διπλωμάτων τῆς Κομπανίας (παράρτημα Β΄), τῶν ὄρκων ἀξιωματούχων τῆς Κομπανίας, ἐφημερίου καί ὄρκου πίστεως μελῶν καί δικαστικῶν ἀποφάσεων (παράρτημα Γ΄). Τό βιβλίο κλείνει μέ περίληψη στήν γαλλική, τήν βιβλιογραφία καί τό εὔρητήριο.

'Η κ. Δέσποινα-Εἰρήνη Τσοῦρχα-Παπαστάθη συνέγραψε ἓνα λαμπρό βιβλίο ἀναφερόμενο στήν ὀργάνωση καί τό δίκαιο μιᾶς μοναδικῆς κατά τήν περίοδο αὐτή (170-180 αἰ.) ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς Κομπανίας ἡ καλύτερα ἐπαγγελματικῶν σωματείου (συστήματος, συντεχνίας).

Στηριγμένη σέ ἀρχαῖο ἀλικό, τό ὑλικό δηλ. τοῦ ἀρχείου τῆς διοικήσεως τῆς Κομπανίας, ἀνέλυσε τήν ὀργάνωση καί τό δίκαιο τῆς γιά πρώτη φορά, στήν ἑλληνική βιβλιογραφία. 'Η ἐργασία τῆς ἦταν ἐπιμοχθη δεδομένων τῶν πολλῶν κωδίκων καί λυτῶν ἐγγράφων μέ πολλές δυσκολίες στήν ἀνάγνωση. 'Η ἄρτια γνώση ὅμως τῆς ἐποχῆς ἀπό τήν συγγρ. τοῦ χώρου καί τῶν συναφῶν προβλημάτων ἱστορίας τοῦ δικαίου, τῆς ἔδωσαν τήν δυνατότητα νά συγγράφει αὐτό τό λαμπρό βιβλίο.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Νικ. Α. Λούστα, Δημοδιδασκάλου, 'Η ἱστορία τοῦ Νυμφαίου Νέβεσκας-Φλωρίνης, Θεσσαλονίκη ²1994, σσ. 366+53 πίν.

'Ο ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου, τό ὅποιο ἐμφανίσθηκε τό πρῶτον τό ἔτος 1988, *Συμβολή τῶν Νυμφαιωτῶν στήν ἐθνική, ἱστορική, οἰκονομική, πολιτιστική καί παραδοσιακή ζωή του* δηλώνει σέ γενικές γραμμές τό περιεχόμενο τῆς μελέτης τοῦ ἐκλεκτοῦ Μακεδόνα ἐκπαιδευτικοῦ.

Τό πρῶτο κεφάλαιο ἀρχίζει μέ τήν *Εἰσαγωγή*, ὅπου, μεταξύ τῶν ἄλλων, ὁ μῦθος μέ τίς παραλλαγές του, γιά τήν ἴδρυση τοῦ χωριοῦ μέ πρῶτους οἰκιστές ἓνα ζευγάρι ἐρωτευμένων παιδιῶν, ἡ ἀναζήτηση τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος *Νιβεάστα*, ἡ ἐποικίση του ἀπό πρόσφυγες τῆς Νικολίτσας γύρω στά μέσα τοῦ 17ου αἰ., ἡ ὁμαδική φυγή ὀρισμένων οἰκογενειῶν πρὸς τήν Τζουμαγιά κ.ἄ. 'Ασχολεῖται, ἐπίσης, ὁ συγγρ. μέ τήν καταγωγή τῶν Βλάχων, τήν βλαχική διάλεκτο, τήν προσηωνμία Βλάχος, τήν προσφορά τῶν Βλάχων στούς ἐθνικούς ἀγῶνες, τήν ἀδιάσπαστη ἐνότητά τους μέ τόν ὑπόλοιπο 'Ελληνισμό. Καί ὅταν αὐτά γράφονται ἀπό ἓνα Νεβεσκιώτη Μακεδόνα ἔχουν τήν σημασία τους. Στήν συνέχεια ὁ συγγρ. γράφει γιά τήν ζωή καί τήν προκοπή τῶν παλαιῶν συγχωριανῶν του, τά ἐπαγγέλματά τους, τοὺς ξενιτεμούς τους, τίς δυσκολίες τους στά ξένα, ἀλλά καί αὐτές τῶν δικῶν τους στό χωριό, τίς κοινωνικές συνήθειες, τίς τάξεις, τήν μέριμνα· καί ὅλα αὐτά νά φαντάζουν σήμερα σάν ὄνειρο μέσ' ἀπό τίς ξεθωριασμένες φωτογραφίες, τά ἀρχοντικά, τά καλντερίμια, τά κοινοτικά

κτῆρια.

Στό δεύτερο κεφάλαιο ὁ συγγρ. κάμει λόγο γιά τήν συμβολή τῶν Νεβεσκιωτῶν στούς ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους καί κυρίως γιά τήν ἀντίστασή τους κατά τῶν Βουλγάρων καί Ρουμάνων προπαγανδιστῶν τοῦ τέλους τοῦ 19ου καί ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰ. μέ τήν παράθεση ἐγγράφων μαρτυριῶν (ἐκδεδομένων καί ἀνεκδότων) πού πιστοποιοῦν τόν ἀγῶνα τους αὐτόν καί τήν προσήλωσή τους, ἐκκλησιαστική μέν στό Πατριαρχεῖο, ἐθνική δέ στόν Ἑλληνισμό. Σημαντική εἶναι ἀπό κάθε ἄποψη ἡ δημοσίευση ἐπιγραφῶν καί ἐνθυμήσεων ἀπό βιβλία (ἐκκλησιαστικά κυρίως) τοῦ Νυμφαίου τῆς περιόδου 1693-1798 ἕως 1901 πού ἀφοροῦν στήν οἰκονομική καί ἐκκλησιαστική ζωή του.

Ἀκολούθως ὁ κ. Ν. Α. Λ. ἀσχολεῖται μέ τούς Νεβεσκιώτες ἀγωνιστές, κλέφτες καί τούς καπετάνιους τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα (Ζιουρκαῖοι, Παντέκας) πού διακρίθηκαν στήν Επανάσταση τοῦ 1878 καί ὅλα αὐτά ἐπὶ τῆ βάσει ἐπισήμων ἀλλά καί προφορικῶν μαρτυριῶν τήν δράση τῆς οἰκογένειας Ζιούρκα παρακολουθεῖ καταλεπτῶς ὁ συγγρ. Στό σημεῖο αὐτό ἔχει τήν εὐκαιρία, γυρίζοντας πίσω μέ τόν χρόνο, νά μιλήσει γιά τίς ἀρβαντινικές ἐπιδρομές στό χωριό, τίς σχέσεις τους μέ τόν Ἀλῆ Πασά. Ἰδιαίτερο κεφάλαιο ἀφιερώνει ὁ κ. Ν. Α. στήν Νέα Φιλική Ἐταιρεία τοῦ 1867, τούς στόχους τῆς καί τίς δραστηριότητές τῆς κατά τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1878, τήν σύλληψη τῶν ἰδρυτῶν τῆς, τήν καταδίκη τους, τήν ἐξορία τους στήν Μέση Ἀνατολή. Ἰδιαίτερο κεφάλαιο ἀφιερώνει ὁ συγγρ. στά γεγονότα τοῦ 1878 καί τήν πληθωρική συμμετοχή τῶν Νεβεσκιωτῶν σ' αὐτά: τόν ἀπασχολεῖ κατόπιν ὁ Μακεδονικός Ἀγῶνας καί περιγράφει τά δεινολαθήματα τοῦ χωριοῦ ἀπό τούς Βουλγάρους κομιτατζήδες, τήν ψευδεπανάσταση τοῦ Ἰλιντεν, τά συνακόλουθά τῆς σέ βάρος τῶν Ἑλλήνων. Παραθέτει, ἀκόμη, τίς θυσίες τῶν Νεβεσκιωτῶν, τήν δράση τοῦ Μιχαήλ Τσίρλη, ἐπικεφαλῆς τῆς τοπικῆς Ἐπιτροπῆς, τήν παρουσία τοῦ Παύλου Μελά στό Νυμφαῖο καί διηγείται λεπτομερῶς τά γεγονότα πού διεξελίχθησαν στό χωριό του. Στὴν συνέχεια ὁ κ. Ν. Α. παρουσιάζει τούς Ἱερολοχίτες τοῦ Νυμφαίου, αὐτούς δηλ. πού ἀντιμετώπισαν τούς Βουλγάρους κομιτατζήδες τήν περίοδο 1912-1913, καθῶς καί τήν προσφορά τῶν Νυμφαιωτῶν στούς πολέμους τοῦ 1912-1913 καί τήν μικρασιατική ἐκστρατεία, ἀρκετοί ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν ἐθελοντές πού ἦλθαν ἀπό τήν Ἀμερική.

Ὁ κ. Ν. Α. ἐξιστορεῖ, κατόπιν, καί μάλιστα τώρα ἀπό προσωπική ἐμπειρία τήν περίοδο τῆς Κατοχῆς καί τά χρόνια τῆς μετακατοχικῆς τραγωδίας: τήν ἀντίσταση τῶν κατοίκων, τά λάθη τοῦ Ε.Α.Μ. καί τίς ἀνεξέλεγκτες δραστηριότητες τῶν ἀνατῶν, τήν τραγική Πρωτομαγιά τοῦ 1947, καί τήν ὅποια δημοσυρηγῆκαν πολλά δυσάρεστα πού ὀδήγησαν στήν διαίρεση τοῦ χωριοῦ καί στήν ἀρχή τοῦ τέλους τῆς ἐρημώσεώς του: οἱ φόνοι, οἱ καταστροφές, ὁ ἐθνικός διχασμός, ἡ τραγική Πρωτομαγιά τοῦ 1947, τά πρόσωπα τοῦ δράματος, ὅλα αὐτά συνιστοῦν ταυτοχρόνως καί συγκλονιστική προσωπική μαρτυρία.

Στό τρίτο κεφάλαιο τὸ ἀφιερωμένο στά σχολεῖα ὁ συγγρ. ἐξετάζει τούς λόγους τῆς ἀνατιῦξεως τῶν σχολείων (πλοῦτος τῶν κατοίκων καί ἐφεση στά γράμματα), ἐκφράζει τήν λύπη του γιά τήν ἀπώλεια τῶν ἀρχείων καί τήν ἱκανοποίησή του πού ὁ ἴδιος περιέσωσε ὅ,τι μπορούσε. Ἀναφέρει μαρτυρίες γιά τά σχολεῖα, τίς σπουδές τῶν Νυμφαιωτῶν στήν Κλεισούρα, τήν ἴδρυση Παρθεναγωγείου τοῦ 1867 ἀπό τήν Ζωή Μιχαήλ Τσίρλη, τά διδασκόμενα μαθήματα, τήν λειτουργία του, τό κληροδότιμα Θ. Ι. Τσίρλη (1910), τό ὅποιο γιά ἀγνώστους λόγους δέν ἀξιοποιήθηκε, τήν ἴδρυση τῆς Νικεῖου Σχολῆς ἀπό τόν ἀπόδημο Νεβεσκιώτη Ἰω. Νίκου τοῦ 1927, τό κληροδότιμα Ν. Μ. Μιχαηλίδη (1908) πού καί αὐτό δέν ἀξιοποιήθηκε. Ὁ κ. Ν. Α. ἀναφέρει, ἐπίσης, στήν συμβολή τῶν προκριτῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῆς Μητροπόλεως

Καστοριάς με βάση τα πρακτικά της δημογεροντίας και συναφείς αρχαιακές πηγές. 'Ο συγγρ. χρησιμοποίησε και τα αρχεία της Νικαίου Σχολής, όσα δηλ. διεσώθησαν, αφού τά πρό τοῦ 1902 ἔχουν καταστραφεί. Με βάση τά διασωθέντα αρχεία ό κ. Ν. Α. παρέχει καταλόγους διδασκάλων, ἀριθμούς μαθητῶν, βιογραφικά σημειώματα καί ἀκόμη πληροφορίες γιά τό Νηπιοτροφείο Νυμφαίου πού ἄρχισε νά λειτουργεῖ μετά τό 1943 καί ἔκλεισε προσφάτως «ἐλλείψει νηπίων».

'Ενδιαφέρον εἶναι καί τό ὑποκεφάλαιο Ρουμανικό Σχολεῖο καί Προπαγάνδα, ὅπου παρουσιάζεται ἡ δράση τῶν ρουμανιζόντων, ἡ διχόνοια πού ἐνέσπειραν, οἱ ἀντιδράσεις τῶν Νυμφαιωτῶν, ἡ φιλορουμενική στάση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἡ συνεργασία τῶν ρουμανιζόντων μέ τούς κομματιζήδες καί τούς Γερμανοβουλγάρους κατά τήν Κατοχή. Στό ἐπόμενο ὑποκεφάλαιο ὁ λόγος γιά τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία καί ζωή τοῦ χωριοῦ, τό βαθύ θρησκευτικό αἶσθημα τῶν κατοίκων, τήν λατρεία τῆς Παναγίας —ἐκτενής εἶναι ἔδω ὁ λόγος γιά τήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου (1867), πού καταστράφηκε τό 1947 ἀπό τόν καπετάν Ἀμύντα καί πού ἀποκατέστησαν οἱ Νυμφαιώτες μέ τήν γενναία βοήθεια τῆς Ἐνωσης Συντακτῶν Ἀθηνῶν. Στό ἴδιο ὑποκεφάλαιο παρουσιάζονται οἱ ἱερεῖς τῆς περιόδου 1850-σήμερα, τά βιογραφικά τους, οἱ ἐνθυμήσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων κλπ. Παρατίθενται οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πού ἀνασταίνουν τήν ἱστορία τοῦ χωριοῦ.

Στό πέμπτο κεφάλαιο περιγράφεται ὁ τύπος τῆς οἰκίας τοῦ Νυμφαίου, τά ἀρχοντικά, τά ὑλικά, ἀναφέρεται ἡ παρουσία Ἑπειρωτῶν μαστόρων πού ἔκτισαν κατοικίες, βρύσες, γεφύρια στό Νυμφαῖο μέ ἀπαράμιλλη μαεστρία. Καί ἀκόμη τά ἐπαγγέλματα, οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων: ἡ κτηνοτροφία στήν ἀρχή, τό ἐμπόριο ἀργότερα, ἡ ξενιτεία καί ὁ πλοῦτος, οἱ ραφτάδες, οἱ χρυσοχόοι, οἱ κυρατζήδες· φυσικά ὁ κ. Ν. Α. ἀσχολεῖται περισσότερο μέ τούς χρυσοχόους, τήν τέχνη τους, τά ἐργαλεῖα τους, τήν διασπορά τους στά Βαλκάνια. Ἀναφέρεται, ἀκόμη, στήν προκοπή τῶν Νεβεσκιωτῶν πού πλούτισαν στήν Αἴγυπτο χάρι τῆν βοήθεια τοῦ ἀντιβασιλέα Φουάτ ἀπό τόν καιρό τῆς γνωριμίας τους στήν Καβάλα. Μέ ἓνα λόγο πολλοί Νεβεσκιώτες ἐγκατέλειψαν τό κασελάκι τοῦ χρυσοχόου καί ἔγιναν μεγαλέμποροι καί βιομήχανοι, ὅπως οἱ οἰκογένειες Τσίρλη, Σωσιῶδη κ.ἄ. Δέν λείπει ἡ ἀναφορά καί τῶν ἄλλων ἐπαγγελμάτων ὅπως παντοπῶλες, ράπτες, κρεοπῶλες, φωτογράφοι, βιβλιοδέτες, κουρεῖς, ξυλουργοί, ὑφασματοπῶλες, ἀλευροπῶλες, γαλακτοπῶλες κ.ἄ. 'Ο κ. Ν. Α. ἀφιερώνει μέ περισσή ἀγάπη σελίδες τοῦ βιβλίου του στούς ἐπισήμους, δημοσίους ὑπαλλήλους, δημοσιογράφους, ζωγράφους, παλαιότερους καί νεότερους, καταγομένους ἀπό τό Νυμφαῖο· ἀποδεικνύεται, τοιουτοτρόπως, ἡ ἀδιάπτωτη συνέχεια τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Νυμφαίου.

'Από τά ἐνδιαφέροντα κεφάλαια τοῦ βιβλίου εἶναι τά ἀφιερωμένα στίς ἐνδυμασίες τῶν Νυμφαιωτῶν, στήν οἰκοτεχνία μέ κύριο ἐργαλεῖο τόν ἀργαλειό, τοῦ ὁποίου παρατίθενται καί σχέδια, στά ὀνόματα, στά ἐπίθετα, στά τραγοῦδια. Τό ἕβδομο κεφάλαιο κάμει λόγο γιά τήν Διοίκηση, Πολιτική, Οἰκονομική, τά Τ.Τ.Τ., τήν Χωροφυλακή καί τήν ἱστορία πού διέγραψαν στήν σύνολη ἱστορία τοῦ Νυμφαίου. Στό ὄγδοο κεφάλαιο ὁ συγγρ. παρουσιάζει τούς ἐθνικούς εὐεργέτες (Μ. Τσίρλης, Ζωή Τσίρλη, Δ. Μιχαηλίδης, Θωμαῖς Μιχαηλίδου, Κ. Μιχαηλίδης, Κ. Μίσσιος, Ἰω. Νίκου, Θεόδ. Δῶδος, Γ. Σωσιῶδης, Δημ. καί Βασιλική Σωσιῶδη, Π. Οἰκονόμου, Ν. Μέρτζιος, Ν. καί Μαρία Φίστα, Οἰκονόμια Μπουτάρη), τῶν ὁποίων παραθετεῖ καί σύντομα βιογραφικά σημειώματα. Ἀκολουθεῖ τό ἔνατο κεφάλαιο μέ τήν ἐξέταση τῶν συλλόγων καί συνδέσμων πού λειτουργήσαν στό Νυμφαῖο μέ τήν ἀναφορά καί κανονισμῶν ὀριμένων ἐξ αὐτῶν. Στό δέκατο κεφάλαιο ὁ κ. Ν. Α. κάμει λόγο γιά τό δόσος τοῦ

Νυμφαίου που από τό 1923 περιήλθε στο έλληνικό δημόσιο και τό 1943 στην Κοινότητα· αναφέρει μάλιστα τό ιστορικό τών ενεργειών τής Κοινότητας γιά τήν απόκτησή του, αλλά και τήν πανίδα και χλωρίδα του, καθώς και τά τοπωνύμιά του.

Ό κ. Ν. Α. Α. μās έδωσε τήν ιστορία ενός από τά πλέον ιστορικά χωριά τής Μακεδονίας, που είναι και ή γενέτειρά του. Μέ τήν πληθωρική παράθεση τών πηγών, μέ τίσ προσωπικές μαρτυρίες του, μέ τήν χρήση τών περισωθέντων άρχείων άνέστηρε έναν ολόκληρο κόσμο: τόν μυθικό κόσμο του Νυμφαίου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Γεωργίου Κ. Βουλτσιάδη, *Ή Προσωτσάνη μέσα από τήν Ίστορία - Τά γεγονότα στην Άνατολική Μακεδονία (1450-1994)*, *Ό Μακεδονικός Άγώνας, Οι τρεις βουλγαρικές κατοχές - Ή Άντίσταση - Ό Έμφύλιος*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 437

Είναι ευτύχημα που τά τελευταία χρόνια τοπικοί λόγιοι, μέ περισσότερη από τούς λεγόμενους ειδικούς διάθεση, ασχολούνται μέ θέματα τής ιστορίας τής τοπικής πατρίδας τούς. Έτέοια είναι ή περίπτωση του κ. Γ. Κ. Βουλτσιάδη που συνέθεσε τήν ιστορία τής κομμοπόλεως Προσωτσάνη, γνωστής στον πολύ κόσμο γιά τίσ θυσίες τής κατά τίσ τρεις βουλγαρικές κατοχές που γνώρισε στον αιώνα μας.

Άρχικά ό κ. Γ. Κ. Β. ασχολείται μέ τά άφορώντα στην ίδρυση του οικισμού περιό τό 1450 από βλαχόφωνους Έλληνες, τήν έτυμολογία του όνόματος Πρόος-Τσιάν (= τό κοιδούνι), τήν, σύν τῷ χρόνῳ, αύξηση του πληθυσμού μέ τήν άφιξη κατοίκων τών γειτονικών οικισμών Καρλικοβατ, Ρεσίλβοας, Νευροκοπιου. Αιώνες πέρασαν, τρεις και πλέον, και ό οικισμός πορευθήκε ασφαλώς δοκιμαζόμενος όπως όλη ή τουρκοκρατημένη Μακεδονία· στις άρχές του 18ου αι. σημειώνεται μία πληθυσμαική έκρηξη, μέ τήν συρροή Έλλήνων και Τούρκων ασχολουμένων μέ τήν καπνοκαλλιέργεια και τήν άμπελοργία και οι όποιοι είχαν έπωφεληθεί από όρισμένα ευνοϊκά μέτρα τής Πύλης γιά τήν δυνατότητα έλευθερης διακινήσεως πληθυσμών. Τό 1760 κτίσθηκε και ή εκκλησία τών Ταξιαρχών.

Στό κεφάλαιο Ή Προσωτσάνη κατά τόν 19ο αι. ό συγγρ. αναφέρεται στην οικονομική άνοδό της χάρι στην εργατικότητα τών κατοίκων και τήν ικανή διοίκηση του γνωστού Ίσαμην μπετ τών Σερρών. Στην κομμοπολη κυριαρχούσε πλέον τό βλαχόφωνο έλληνικό στοιχείο, ενώ δέν έλειπαν και όρισμένοι βουλγαρόφωνοι μέ ρευστή έθνική συνείδηση, άρκετοί από τούς όποιους, λίγο άργότερα, πέρασαν στην Έξαρχία. Σημαντικός ήταν και ό ρόλος στην ενίσχυση τής εθνικής συνείδησεως τών κατοίκων του μητροπολίτου Δράμας Γερμανού (1831)· τότε κτίσθηκε και ή εκκλησία τών Εισοδίων τής Θεοτόκου, που κάηκε τό 1949, και τό σχολείο. Στά μέσα του 19ου αι. έμφανίσθηκε και στην Προσωτσάνη και ό Πανολαβισμός, τόν όποιο άντιμετώπισε μέ άγώνες και θυσίες ολόκληρος ό έλληνικός πληθυσμός μέ έπικεφαλής τούς προκρίτους Ν. Λιάμη, Γ. Κ. Βουλτσιάδη, Λεων. Γ. Βουλτσιάδη, Δ. Ι. Βογιατζή, Χρ. Ι. Βογιατζή, Δάδο κ.ά., γιά τούς όποιους ό συγγρ. παρουσιάζει σύντομα βιογραφικά στοιχεία. Ό συγγρ. ασχολείται, κατόπιν, μέ τόν ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878, τήν απόπειρα δολοφονίας του Ν. Λιάμη από τούς έξαρχικούς, τήν συνθήκη του Βερολίνου, τήν άνθιση τών σχολείων και τών συλλόγων στην Προσωτσάνη, όπου λειτουργούσε προ-